

THOMAS EDWARD LAWRENCE'İN ÖLÜMÜNÜN BASINDAKİ YANSIMALARINA DAİR BAZI GÖZLEMLER

Taner BİLGİN*

ÖZET

I. Dünya Harbi'nde İngiliz Askeri İstihbarat Şubesi'nde görev yapan Thomas Edward Lawrence, özellikle Arap Yarımadası'nda yürüttüğü istihbarat faaliyetleri ile ün kazanmıştır. Bölgede Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan Arap isyanının siyasi, taktik ve lojistik açıdan daha sistemli bir hal almasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece İngilizlerin Arap Yarımadası'ndaki nüfuzunu pekiştirmiştir. "Arabistan'ın Lawrence'i" yakıştırmaları yapılan ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında önemli bir rol üstlenen bu casus, İngiltere'de geçirdiği bir trafik kazası sonucu 19 Mayıs 1935 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Ölümü dönemin basınında geniş yankı bulmasına rağmen, tarih literatüründe yeterince ilgi görmemiştir. Lawrence'in ölümünün dönemin Türk ve Avrupa basınındaki yansımaları bu çalışmada ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Thomas Edward Lawrence, T.E. Shaw, Arabistanlı Lawrence, İngiliz İstihbaratı, Arap İsyanı, Şerif Hüseyin, Kral Faysal, Casus.

SOME OBSERVATIONS ABOUT THE REFLECTIONS ON THE PRESS OF LAWRENCE'S DEATH

ABSTRACT

Thomas Edward Lawrence who worked as a secret agent in English military service was renowned for his secret military activities in Arabian Peninsula. Lawrence played an important role in a systematic Arab Revolt in terms of politics, logistics and strategy against Ottoman Empire. Therefore, he helped English to increase its influence in Arab peninsula. Known as Lawrence of Arabia and taking part in the collapse of Ottoman Empire, Lawrence died in a traffic accident on 19th of May, 1935 in England. In spite of the fact that his death attracted considerable attention of the press, it did not take place in history literature adequately. The reflections of Lawrence's death on Turkish and European Press have been handled in this study for the first time.

Keywords: Thomas Edward Lawrence, T.E. Shaw, Lawrence of Arabia, English Secret Service, Arab Revolt, Şerif Hüseyin, King Faisal, secret agent.

15 Ağustos 1888 yılında Galler'de (Tremadoc kasabasında) doğan Thomas Edward Lawrence, beş çocuklu bir ailenin ikinci evladıydı (The Times, 1988: 7; Kurun Gazetesi, 1935: 10). Eğitimi için ailesiyle birlikte on yaşında Kuzey İskoçya'ya, üç yıl sonra da Fransa'ya gitmiş ancak kısa bir süre sonra İngiltere'ye dönmüştü (New-York Times, 1935: 34). Ailesinin geliri fazla olmadığı için üniversiteye çok geç giren Lawrence, arkeoloji ve mimarlık tarihine küçük yaşlardan itibaren ilgi duyuyordu.¹ Ortaçağ ve haçlı zırhları üzerine yaptığı çalışmalarıyla Oxford Üniversitesi'nin dikkatini çekti (Ulus Gazetesi, 1935: 4). 1910 yılında Oxford Üniversitesi'nde okurken sayılı insanın aldığı bursla kazı çalışmaları yapmak üzere Sicilya ve Kuzey Afrika'ya gitti (The Times, 1910: 10). Ayrıca Suriye ve Filistin'de haçlı devri mimarisi

*Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
taner.bilgin@bilecik.edu.tr

¹ Sınıf arkadaşları onu kısa boylu, çekingen, utangaç, sporu pek sevmeyen, derslere fazla önem vermeyen, tek başına dolaşmaktan ve kitap okumaktan hoşlanan bir çocuk olarak hatırlıyorlar. *Ulus Gazetesi*, 25 Mayıs 1935, s.4.

hakkında çalışmalar yapmak için bir yıl geçirdi.² Daha sonra İngiltere'ye dönen Lawrence, 1912 yılında British Museum'un bir heyeti ile birlikte Fırat nehri üzerindeki antik yapıları incelemek için yeniden bölgeye geldi. 1914 yılına kadar bu coğrafyada kalan Lawrence, Suriye ve Irak halkını ve bölgenin kültürünü yakından tanıma fırsatı buldu (Kurun Gazetesi, 1935: 10). Bu sayede bir Arap kadar Arap dili ve adetlerini, bir Müslüman kadar da Müslümanlığın şartlarını ve inceliklerini öğrenmişti (Karabekir, 2004: 109).³ Mezopotamya'da edindiği bu bilgi birikimi I. Dünya Savaşı esnasında Kahire'de görevlendirildiğinde dikkat çekti (Lawrence, 1991: 62). Bölge hakkındaki geniş bilgisi dolayısıyla İstihbarat Servisine alındı (Le Figaro, 1935: 1). Lawrence, dünya çapında ün kazanmasını sağlayacak istihbarat faaliyetlerine bu tayinden sonra başlayacaktı (Karabekir, 2004: 109).

İngiliz Askeri İstihbarat Şubesi'nde çalışmaya başlayan Lawrence, Arap yarımadasında Osmanlı Devleti'ne karşı muhtemel bir isyanda Şerif Hüseyin'in önemli bir figür olabileceğini düşünüyordu (La Croix, 1935: 5; Gower, 2007: 22). Bu nedenle 1915'te Mekke'ye giderek Şerif Hüseyin'le görüştü. İstikbale dair vaatleri ve teklif ettiği altınlarla seksen yaşındaki Şerif Hüseyin'i istediği gibi yönlendirmeyi başardı (Albany evening News, 1935). Vaat ettiği "Büyük Arabistan Krallığı" ihtiyar şerifi büyülemiş gibiydi (Karabekir, 2004: 109). Nitekim Lawrence'in rehberliğinde, Şerif Hüseyin'in ve oğlu Faysal'ın komutasındaki Araplar Osmanlıya karşı isyan hareketine katıldı⁴ (Gower, 2007: 8). Lawrence, Arap yarımadasında İngiliz emelleri için savaşacak insanları bulmuş ve sonuçta Büyük Harp boyunca Hicaz-Yemen-İrak-Filistin-Suriye cephelerinde yapılan savaşlarda Osmanlı Devletine ağır kayıplar verdirerek İngiltere'nin bölgeye hâkim olmasını sağlamıştı⁵ (Lawrence, 1991: 111).

Savaş bittikten sonra hizmetlerinin karşılığı olarak, İngiltere Kraliyeti tarafından birçok nişanla ödüllendirilen Lawrence, akabinde Araplarla ilgili meselelerin çözümü için toplanan Paris Barış Konferansında görevlendirildi (New-York Times, 1935: 23). Lawrence, kendisinin Araplara istiklal vaat ettiğini, hâlbuki bu sözün tutulmadığını ileri sürerek rahatsızlığını dile getirdi (Zaman Gazetesi, 1935: 2). Buna rağmen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak Krallığına, Abdullah'ı da Ürdün Emirliğine getirtmeyi başardı (Fromkin, 1989: 528-529; Kurun Gazetesi, 1935: 10; Karabekir, 2004: 109).

Büyük Harpten sonra Arabistan, Mısır, Hindistan ve Afganistan da İngiltere çıkarları için çalışmaya devam eden Lawrence, bir müddet sonra Oxford Üniversitesindeki görevine dönerek arkeoloji çalışmalarıyla meşgul oldu ve hatıralarını yazdı (Akşam Gazetesi, 1935: 2; Albany evening News, 1935). Hatıratı ortadan yok olduysa da bunları yeniden kaleme aldı. "*Bilgeliğin*

² Öğrenciyken ailesi çalışmalarını devam ettirebilmesi için Yakındoğu'ya gitmesine izin vermiştir. Burada geleneksel kültürü iyi bir şekilde öğrenmiştir. *New York Times* 19 Mayıs 1935 s.34.

³ Lawrence Birinci Dünya Harbinde Türk askerlerine esir düşmüş ve sabaha kadar süren sorgu sırasında ağır işkencelere maruz kalmış ancak yine de konuşmamıştı. Hatta Türk askerlerine "Ben Çerkezim" diyerek kimliğini gizlemeyi başarmıştı. Sonrasında da bir yolunu bulup kaçmayı başarmıştı. *Kurun Gazetesi*, 24 Mayıs 1935, s.1-9.

⁴ Bilgeliğin Yedi Sütunu adlı kitabında Lawrence 1916 Ekim ayında Şerif Hüseyin ve Emir Faysal ile nasıl tanıştığını, Araplarla yaşadığı uzun süreci anlatmıştır. Gower, *Lawrence of Arabia And The Light Horse*, s.22.

⁵ Şam Valisi şehir İngilizler tarafından işgal edildiğinde şöyle diyordu: "Biz ne Araplar ne İngilizler tarafından mağlup edildik, bizi alt eden Lawrence'tir" *Le Monde Illustré*, 25 Mayıs 1935, s. 438; *New-York Times* gazetesi ise: "Destan Kahramanı Lawrence" Önce bir arkeoloji uzmanıydı, daha sonra dünya çapında bir ün kazandı ve sonra pilot oldu. Büyük Harpteki en çarpıcı liderlerden biriydi. 26 yaşında açık saçlı genç birinin Arap Yarımadasında insanların bu derece güvenini kazanması çok ilginç, yorumunda bulunmuştu. *New-York Times*, 19 Mayıs 1935 s.34.

Yedi Sütunu” ismini alan bu eser 1926 yılında yayınlandı. Sonra İngiliz Hava kuvvetlerine girdi (The Times, 1936: 16). Uzun süre burada görev alan Lawrence, bir yandan da eser yazmaya devam etti. Shaw lakabıyla anılması da bundan sonra oldu. Hikayeye göre Lawrence, bir gün İngilterenin meşhur edebiyatçılarından olan Bernard Shaw’ı ziyaret etmiş ve ziyaret esnasında misafirlerden biri Lawrence’i Shaw’ın oğlu zannetmişti. Misafir Shaw’a “*ne kadar yakışıklı bir oğlun var*” demiş ve böylelikle Lawrence, “Shaw” takma adını almıştı⁶ (Zaman Gazetesi, 1935: 5).

İngiliz Hava Kuvvetlerindeki görevini bırakan Lawrence, “*Hava Kuvvetleri*” adlı yeni bir hatırat yazdı. Ancak bu hatıratı 1940 senesinden evvel neşredilmeyecekti. (Haber Gazetesi, 1935: 2; Zaman Gazetesi, 1935: 2). Sıradan bir hayat sürmeye başlayan Lawrence, geçirdiği trafik kazası sonucu İngiltere’de hayatını kaybetti. Ya da resmi tarihe böyle geçti. Genel hatlarıyla Lawrence’in hayatını ifade ettik. Şimdi Lawrence’in geçirdiği kaza ve sonrasında geçen sürecin dönemin basınındaki yansımalarına bakalım.

13 Mayıs 1935 tarihinde Lawrence bir kaza geçirdi (The Scotsman, 1935: 17; The Times 1935: 14; New-York Times, 1935: 1; Kurun Gazetesi, 1935: 1). Olayın gerçekleştiği günün akabinde bu olaya gazete sütunlarında yer verilmeye başlandığı görülmektedir. Nitekim New York Times gazetesi, “*Arabistanlı Lawrence Motorbisiklet kazası sonucu öldü*” başlığıyla sütunlarına bu haberi ayrıntılı bir şekilde taşımıştı. Haberin devamında şu ifadeler yer verilmiştir:

“Tüm dünyaca Arabistanlı Lawrence olarak bilinen Albay Thomas E. Lawrence’in dün bir motorsiklet kazasında yaralandığı ve Bovington Kampı’ndaki bir askeri hastanede ölümün eşiğinde olduğu bildirilmektedir. I. Dünya Savaşı sırasında Arap isyanının kahramanı yolda bir çocuğa çarpmamak için direksiyonu kırarak bir kaza geçirdi. Kazada çocuk yaralanmazken, Lawrence şuurunu kaybetmiş bir şekilde bulundu. Bu durumu onun muhtemelen çok hızlı olduğunu göstermektedir. Kaza, Lawrence’in yaşadığı yer olan Clouds Hill yakınlarında gerçekleşti. Ambulans Lawrence’i hastaneye götürdükten sonra kafasında bir çatlak olduğu tespit edildi. Akrabalarına haber verildi. Ancak bu sabah iyileşme umudu kalmadığı belirtiliyor. Lawrence’in anne-babası Londra’dan havayoluyla Bavington Kampı’na geldiler. Çünkü kaza, Thomas Hardy’nin yaşadığı yerin yakınlarında meydana geldi. Lawrence saatte 85 mil/hız yapıyordu. Ayrıca Lawrence sık sık 1931’de ölen yaşlı romancı Mr. Hardy’i ziyaret ederdi. Albay Lawrence uzun süren emeklilik hayatından sonra savaştan sonra bıraktığı aktif hayatına geri dönmeyi planlıyordu. Ayrıca, İngiliz edebiyatında çoktan yer etmiş bir yazar olarak daha aktif bir şekilde edebiyatla ilgilenmeyi düşünüyordu. “Revolt in the desert” kitabından kazandıklarının önemli bir payını askeri yardım kuruluşlarına bağışlayan Lawrence’in yılda 200 ila 300 paund geliri bulunmaktaydı (New-York Times, 1935: 1).

Görüldüğü üzere kaza ile ilgili verilen bilgiler son derece ayrıntı içermekteydi. Kazanın hemen ertesi günü çıkan bir gazetenin verdiği bilgiler, büyük oranda daha sonradan açıklanacak olan resmi makamlarla aynı paraleldeydi. Gerçi Lawrence henüz ölmemişti. Ancak habere çarpıcılık kazandırmak amacıyla “*öldü*” başlığı konulmuştu. Ya da Lawrence’in geçirmiş olduğu kazanın basit bir kaza olmadığına dikkat çekilmek istenmişti. Yine Gazete haberinde Lawrence’in anne ve babasının Londra’dan havayoluyla Hastaneye geldiği ifade edilmişti. Bu bilgi gerçeği yansıtmıyordu. Birincisi Lawrence’in babası ölmüştü. Diğer bir yanlış da annesi bu tarihte Çin’deydi. Dolayısıyla bu kadar kısa sürede annesinin haberi alıp Londra’ya gelmesi imkân

⁶ Kazadan sonra basında çıkan haberlerde de genellikle “T.E. Shaw” ismi kullanılmıştı. *The Times, London England, Wednesday, May 22, 1935, s.9.*

dâhilinde değildi. Nitekim New York Times gazetesi bu bilgiyi bir gün sonra verdiği haberde düzeltilmişti⁷ (New-York Times, 1935: 1).

The Times gazetesi ise olayı 15 Mayıs günü sütunlarına taşıdı. Haberde özetle; Lawrence’ın Pazartesi sabahı Bovington kampını ziyareti sonrası evine dönerken bir motosiklet kazasında ciddi bir şekilde yaralandığı, Lawrence’ın hızlı bir çarpışmayı engellemek için ani bir şekilde frene bastığı ve sonrasında motosikletinden uzak bir yere savrulduğu ifade edilmişti. Haberin devamında ise askeri bir kamyonla hastaneye götürülen Lawrence için İngiltere Kraliyet ailesinin doktoru olan J. W. West’in hastaneye geldiği bilgisi verilmişti. Ayrıca Albert Hargreaves isimdeki bir çocuğun bisikletine çarptığı ve çocuğun durumunun iyiye gitmekte olduğu da ifade edilmişti (The Times, 1935: 14).

Gazete haberinin verdiği bilgilere bakılırsa Lawrence’ın durumu son derece kritikti. Bir başka dikkat çekici unsur ise Lawrence’ın İngiltere için ne kadar önemli bir şahsiyet olduğuydu. Nitekim İngiltere Kraliyet ailesinin doktoru J. W. West Lawrence için hastaneye gelmişti.

Türk basını da Lawrence’ın geçirmiş olduğu kaza haberine kayıtsız kalmamıştı. 15 ve 16 Mayıs günü çıkan *Ulus*, *Akşam*, *Kurun ve Haber* gibi gazeteler “*Casus Lawrence Kaza Geçirdi*” başlığını atmıştı. Türk basınının Londra kaynaklı verdiği haberlerde benzer bilgiler yer almıştı. Özetle Meşhur Casus Lawrence’ın bir motosiklet kazası geçirdiği, bunun neticesinde kafatasının çatladığı ve beyinin zedelendiği, durumunun çok ağır olduğu ve birkaç gün baygın yatacağı ifade edilmişti (Haber Gazetesi, 1935: 2; Kurun Gazetesi, 1935: 2; Akşam Gazetesi, 1935:1; Akşam Gazetesi, 1935: 2; Ulus Gazetesi, 1935: 5). Elbette ki Büyük Harp sırasında Arapları Osmanlı Devletine karşı isyan ettirerek Türklerin savaşı kaybetmesinde mühim bir rol oynayan Lawrence’ın kaza geçirmesi Türk basını içinde değerli bir haberdir. Türk ve Avrupa basınında kaza haberi verilmişti, ancak kazanın nasıl gerçekleştiği henüz netlik kazanmamıştı.⁸ Diğer taraftan Lawrence’ın durumuna dair haberler verilmeye devam etmekteydi. 16 Mayıs tarihli New York Times gazetesinin haberinde; kazanın üzerinden 60 saat geçtiği ve durumunun kritikliğini koruduğu, bununla birlikte çok yavaş nefes alan Lawrence’ın kalp atışlarının yavaş attığı belirtilmişti (New-York Times, 1935: 11). Ertesi günü (17 Mayıs) çıkan haberde ise kafatasındaki çatlağın yanında bir bacağının kırık olduğu ve iç kanama geçirmekte olduğu ifade edilmişti. Haberin devamında da Lawrence’ın yaşam mücadelesi verdiği, ancak umutların azaldığı, Arap isyanının kahramanının bir operasyon geçirmesi için durumunun çok kritik olduğu, İngiliz Kralı George’un, cerrahi ve beyin uzmanı J.W. West ve özel eğitimli

⁷ The Times gazetesi de Mr. Lawrence’ın annesi ve kardeşinin Çin’de bulunduğunu, diğer erkek kardeşinin ise uçakla hastaneye geldiğini bilgisini vermişti. *The Times London England*, May 15 1935, s.14.

⁸ 23 Mayıs günü çıkan haberde kazanın nasıl gerçekleştiği ile ilgili haber şu şekilde verilmişti: “Lavrens’in çarpıştığı bisikletdeki çocuğun ismi “Alber”dir. “Alber”le beraber ve yine bisikletle kuş yuvası bulup yumurtalarını aramağa giden küçük “Frank Fletcher” askeri makamın müsaadesi üzerine, İngiliz gazetelerine kaza hakkında şu tafsilatı vermiştir: Tek hat üzere gidiyorduk. Ben öndeydim. Arkadan bir motosikletin geldiğini, sonra birdenbire bir çarpışma işittim. Arkadaşımın bisikleti benimkine çarptı. Ben de düştüm. Arkadaşımın yol üzerinde yattığını gördüm. Motosikletin üzerindeki adam gidonlar üzerinden fırlayarak beş, altı adım ileriye düşmüştü. Bunları gördükten sonra düştüğüm yerden kalktım ve arkadaşşıma yardım etmeğe gittim. O bana, elinde tuttuğu kasap dükkânına ait bir defter verdi. Kendisi bir kasabın yanında çalışıyordu. Yerde 3 penilik bir para da buldum. Bunu alarak arkadaşşıma “bu para senin midir?” diye sordum, cevap vermedi. Uyuyor gibi yaptı. Motosikletten yuvarlanan adamın yanına gitmekten korkuyordum. Çünkü yüzü kan içindeydi. Derken bisiklet üzerinde bir adam geldi. Bana imdat otomobili çağırmanı söyledi. Fakat ben gidinceye kadar birkaç asker belirdi. Onlar imdat otomobili getirmeğe gittiler. Biraz sonra bir kamyon geldi. Bir adam iki tane sedye alarak birine arkadaşım Alberi, ötekine motosikletten yuvarlanan adamı koydular. *Zaman Gazetesi*, 23 Mayıs 1935, s.2.

hemşirelerin Londra'dan geldiği Lawrence'i kurtarmaya çalıştığı belirtilmişti⁹ (New-York Times, 1935: 23).

Gazete haberlerinden de anlaşıldığı üzere Lawrence'in geçirmiş olduğu kaza son derece önemliydi ve Lawrence yaşam mücadelesi vermekteydi.¹⁰ 19 Mayıs günü Londra kaynaklı verilen haberde; Lawrence'in hayatını kurtarmak için çok az umut olduğu, gece Lawrence'e oksijen verildiği ancak yaşam mücadelesini kazanmasının çok zor olduğu bildirilmişti (Akşam Gazetesi, 1935: 2; Ulus Gazetesi, 1935: 5). Nitekim 20 Mayıs gününden itibaren Avrupa ve Türk basınında çıkan haberlerde Lawrence'in ölümü bildirilecekti.

20 Mayıs günü Le Figaro gazetesi, "Geçirdiği motosiklet kazası sonrasında bir haftadır bilinci kapalı bulunan İngiliz istihbaratının efsane üyesi Lawrence yaşamını yitirdi."¹¹ haberini verdi (Le Figaro, 1935: 1). Aynı tarihli The Times gazetesi ise "Lawrence Öldü. Bisiklet Kazasının Ölümcül Sonu" başlığıyla verdiği haber şöyledir:

"Arap savaşının efsanevi kahramanı Albay Lawrence dün sabah Wool Askeri hastanesinde hayatını kaybetmiştir. 46 yaşında olan Lawrence kamp yakınlarında geçirdiği kazadan bu yana bilinci yerinde değildi. Cumartesi günü durumu iyice ağırlaşması üzerine, Kralın doktorlarından Sir Farquhar Buzzard, Londra Hastanesi Beyin uzmanı Mr. H. W. B. Cairns, Londra Hastanesi Akciğer uzmanı Dr. Hope Gosse, hastaneye gelerek Lawrence ile ilgilenmişlerdir. Sabaha karşı kalp atışları iyice zayıflayan Lawrence oksijen verilmiş, ancak bütün çabalara rağmen kurtarılamamıştır. Askeri Tıp Akademisi Doktoru Captain Allen tarafında Lawrence'in 08:30'dan önce hayatını kaybettiği bildirilmiştir" (The Times, 1935: 14).

Bir başka haber de ise:

"Yaklaşık bir haftadır devam eden umutlu bekleyiş ne yazık ki basit ve alalade bir kaza ile büyük İngiliz kahramanının yaşamını yitirmesiyle sonuçlandı. Arabistanın Lawrence'i, Arabistan'ın çöllerindeki ve savaş meydanlarındaki yüzlerce ölüm tehlikesinden kurtulmuş ancak basit bir motosiklet kazasında hayatını kaybetmiştir. Tarihteki yeri yargılanamayacak kadar büyük olan Lawrence yakın doğunun politik yüzünü değiştiren bir harekette öncü olmuştur. Bu genç maceracının bedeni ve ruhu huzurludur" denilmekteydi (The Times, 1935: 15).

⁹ Lawrence'in geçirmiş olduğu kaza ile ilgili İngiltere resmi makamlarının verdiği bilgiler sınırlı olmasına rağmen gazete haberlerinde geniş ve ayrıntılı yer bulmuştu. Bununla birlikte İngiliz basını "Lawrence" ismi yerine hastanede yatan adamın "Teyyareci T. E. Shaw" isminde biri olduğunu ve baygın bir halde yattığından bahsediyordu. "T.E. Shaw" "Lawrence" in İngiliz hava kuvvetine girdiği zaman takındığı isimdi. *Zaman Gazetesi*, 19 Mayıs 1935, s.2.

¹⁰ Son gelen İngiliz gazeteleri İngiliz casusu olarak tanınmış Lawrence'in motosiklet kazasından aldığı yara dolayısıyla sıhhatinin vahim bir şekilde olduğunu haber vermektedirler. Vaziyetin böyle oluşu yüzünden tam 36 saat kendisine ameliyat yapılamamıştır. Meşhur casus bu müddet zarfında kendine gelmeden hastanede yatmaktaydı. Kralın cerrahlarından biri uzun bir muayene yapmıştır. Ölüm tehlikeleri geçirmiştir ve geçirmektedir. Beyin mütehassısları çağırılmış uzun konsültasyonlar yapılmıştır. Azıcık iyi olma imkânları görenler vardır. Lawrence'in kardeşlerinden biri tayyaresiyle Paris'ten gelmiş Lawrence'in yanına koşmuştur. Casusun sıhhi vaziyetine dair Çin'de ki anne ve ağabeyine haberler gönderilmiştir. Yalnız, casus Lawrence'in başından geçtiği yazılan bu kazayı da Lawrence'in siyasi hayatı gibi bir esrar kaplamış ve gazetelerde bazı tefsirlere meydan vermiştir. Hastanede yatan adam için Lawrence'tir dememektedirler. Kimse casus Lawrence'in yaralandığına dair bir şey söylemiyor. Herkes "Tayyareci T.E. Şov" isminde bir hasta bulunduğundan ve gene bu isimde bir adamın baygın bir halde yattığından" bahsedilmektedir. T. E. Şov, Lawrence'in İngiliz hava kuvvetine girdiği zaman takındığı isimdir. Diğer taraftan kendisine motosikletle çarpan kasap çocuğun vaziyeti o kadar malum değildir. Bununla beraber henüz ailesi, kendisine ziyaret edememektedir. Kaza hadisesinin hiçbir şahidi yoktur. Ancak yolun üzerindeki işaretler ve motosikletlerin yatış vaziyetinden kaza hakkında bir fikir edinebilmek mümkün olmuştur. *Haber Gazetesi*, 18 Mayıs 1935, s.2.

¹¹ Le Matin gazetesi de "Binbaşı Lawrence dün sabah öldü." başlığını atmıştı. *Le Matin*, 20 Mayıs 1935, s.1.

Türk basını da 20 Mayıs günü Londra kaynaklı ölüm haberlerini gazete sütunlarına taşımaya başladı. Ulus ve Kurun Gazeteleri “*Albay Lavrens motor kazası sonucunda bugün ölmüştür.*” derken Akşam Gazetesi, “*İngiliz casusu aldığı yaradan kurtulamamış, bir otomobil kazası neticesinde ölmüştür.*” diyecekti (Ulus Gazetesi, 1935: 5; Kurun Gazetesi, 1935: 9; Akşam Gazetesi, 1935: 2). Zaman Gazetesi ise Lawrence’in saatlerce süren çabalara rağmen kurtarılamadığını ve öldüğünü ifade ediyordu (Zaman Gazetesi, 20 Mayıs 1935: 1).

20 Mayıs 1935 tarihinden itibaren Türk basınında çıkan haberlerden görüleceği üzere Lawrence’in ölüm haberi gazete manşetlerine taşınmıştı. Ancak yine de gazetelerin bu haberlere temkinli davrandığını görmekteyiz. Nitekim Kurun gazetesinin 20 Mayıs günü “*Lawrence Öldü; Acaba gene dirilecek mi?*” başlığıyla vermiş olduğu haberde:

“Birinci Dünya Harbinden sonra her nerede bir casusluk yahut siyasal bir entrika olursa bunun için de herkes Lawrence’in bulunmasından şüphe etmeğe başlamıştır. Buna karşı Lawrence’ de sanat ve mesleğinin icabı olarak gizli dolaşmak ve yaşamak âdetinde olduğundan birkaç kere kendisini gazetelere ve ajanslara (öldü) diye ilan ettirmiştir. Fakat her ölüm haberinden sonra bir taraftan gene bu adamın yaşadığı ortaya çıkmıştır. İşte bunun için dün gece Lawrence’in öldüğüne dair teyazularını görünce şüphelendik, kendi kendimize “acaba gene bu meşhur İngiliz casusu yeni bir oyun mu oynuyor” dedik. Bu şüphemizi böyle kaydetmekten kendimizi alamadık. Bu arada bu kadar gürültüden sonra bu meşhur casusun bir gün birden bire falan yahut filan yerde izine rastlanırsa hiçte şaşmamalıdır” diyordu (Kurun Gazetesi, 1935: 1-9).

Halkın Sesi gazetesi de meşhur casus Lawrence’in ölümüne dair şimdiye kadar birçok haber ortaya atıldığını, bu seferki ölüm haberinin resmi makamlar tarafından verilmiş olmasına rağmen habere inanmayanların inananlardan çok olduğu yorumunu yapmıştı (Halkın Sesi Gazetesi, 1935: 4). Bulgaristan (Sofya) da çıkan “Utro” isimli gazetede de Lawrence’in öldüğüne dair haberlere inanmadığını ilerleyen süreçte doğrunun ortaya çıkacağı iddiasında bulunmuştu (Zaman Gazetesi, 1935: 5). Lawrence’in ölmediğine dair spekülasyonlar veya haberler daha sonraki yıllarda da devam edecekti. Makalenin ilerleyen bölümünde bu konuya tekrardan değinilecektir.

Sonuçta resmi makamların verdiği bilgiye bakılacak olursa 13 Mayıs günü motosiklet kazası sonrasında yaralı olarak kaldırılan Lawrence saat 11:30-11:45 arasında hastaneye ulaşmıştı. Lawrence’in kafatasının sol tarafından arkasına doğru uzanan 9 mm. lik bir çatlak tespit edilmişti. Ayrıca akciğerinde bir sıkışma ve kalbinde de hasar vardı. Ölümüne kadar geçen süre içinde de hiç kendisine gelememiş ve 19 Mayıs günü vefat etmişti¹² (The Times, 1935: 15). Hastanede bulunan Lawrence’in kardeşi; abisinin ölümü sonrasında,¹³ abisi ve ailesinin isteği nedeniyle cenazeye çiçek gönderilmemesini ve abisinin yakın birkaç arkadaşıyla cenazenin

¹² Wool Askeri Hastanesi, Bovington Kampı, Dorset şehrinde Albay Lawrence’in otopsisini Baştabip (Mr. R. Neville-jones) yapmıştı. *The Times*, London England, Wednesday, May 22, 1935, s.9. Yüzbaşı C.P. Allen Bay Shaw’un ölene kadar bilincinin kapalı olduğunu söyledi. Akrabalarının onayını aldıktan sonra Londra hastanesinden Bay Cairns ile birlikte otopsi uyguladı. Bunun sonucunda kafatasında sol taraftan başın arkasına doğru uzanan dokuz inch uzunluğunda çatlak bir yapı olduğu ortaya çıktı. Sol orbital tabakada da küçük çatlak vardı. Beynin özellikle sol yarımküresinde ciddi parçalanma vardı. Ölümünden önce ciğerlere kan birikmesi ve kalp bozukluğu gözlemlendi. Ölüm nedeni beyinde yaralanma ile beraber kafatasında çatlak, kalp bozukluğu ve ciğerlerde kan toplanması idi. *The Scotsman* (1921-1950); May 22, 1935, s.17.

¹³ Lawrence’in kardeşi olan Mr. Arnold Wolker ise kendisinin Cambiridge’in Madingley caddesinde yaşadığını, abisi Lawrence’in ise Mart ayından bu yana Dorset’te sakin küçük bir kulübede yaşadığını, önceki adının Thomas Edward Lawrence olduğunu kendi isteğiyle sonra ismini Thomas Edward Shaw olarak değiştirdiğini ve bekar

gömüleceğini ifade etmişti. Lawrence'in kardeşi ayrıca “*Abim şayet ölmemiş olsaydı onun için bu büyük bir trajedi olurdu. Çünkü beynine aldığı hasar onun ömür boyu konuşmamasına ve felçli kalmasına neden olacaktı. Ayrıca annem ve Dr. Abim şu anda Lawrence'in öldüğünü Çin de oldukları için bilmiyorlar. Telgrafla kendilerine mesajı ilettim. Şangay'a geldiklerinde bu haber iletilecektir*” demişti (The Times, 1935: 14).

Ertesi gün çıkan “Zorlu Yolculuk” Mrs. Lawrence eve dönüyor başlığıyla verilen haberde, Çin'e 2 yıl önce büyük oğlu (aynı zamanda misyoner olduğu ifade edilmiş) Dr. M. R. Lawrence için gelen Mrs. Lawrence'in oğlunun ölüm haberini alır almaz İngiltere'ye hareket ettiği gazete sütunlarına taşınmıştı (The Times, 1935: 16).

Aslında Lawrence çok zengin bir insan olabileceken çok fakir bir adam olarak yaşamış ve ölmüştü (New-York Times, 1935:1). Ölümü sonrası vasiyeti açılmıştı. Vasiyetname küçük bir kâğıt parçasından ibaretti (The Times, 1935:15). Buna göre Lawrence, kendisine ait kitapların neşri ve yayım hakkını kardeşine bırakmıştı. Ayrıca bütün mal varlığı bir kulübe, bir motosiklet ve kitaplardan ibaretti (Haber Gazetesi, 1935: 1-2). Lawrence'in hesabında da 200 sterlin bulunmuştu (New-York Times, 1935: 19.). Mr. A. W. Lawrence de The Times gazetesi muhbirine verdiği demeçte; “*Ağabeyimin vasiyeti dün elime ulaştı. Buna göre ağabeyim bana banka hesabında bulunan 200 Paund ve bazı yatırımlarını bıraktı. Clouds Hill'de ki kulübesini, motosikletini, kitap ve özel belgelerini ve evdeki mobilyalarını bırakmıştır. Ağabeyimin vasiyeti bir avukata küçük bir kâğıda yazdırmıştı. Ayrıca Mr. A. W. Lawrence kendisine bırakılan mirası satmak niyetinde değilim. Ağabeyim hayattayken yapmak istediği hemen hemen her şeyi başardı*” demişti (The Times, 1935: 9).

Görüldüğü gibi İngiltere için bu kadar önemli bir şahsiyetin, kendisine ait mal varlığının bu kadar mütevazî olması açıkçası şaşırtıcıydı. Ancak Lawrence, 1926 yılında basılan kitabından¹⁴ elde ettiği geliri bile askeri kuruluşlara bağışlamıştı. Arkadaşları da Lawrence'in yıllık kendisine 1000 dolar gibi bir rakam ayırdığını geri kalanı ise askeri kuruluşlara bağışladığını ifade etmişti. 46-47 gibi genç bir yaşta ölmesi nedeniyle İngiliz halkı derin bir üzüntü içerisindeydi (New-York Times, 1935: 1). Bu nedenle ölümü sonrası çıkan gazete haberlerinde Lawrence ile ilgili övgü dolu sözler yer almıştı. Londra'daki birçok gazete Lawrence'in yakın arkadaşları tarafından kaleme alınan makalelere yer vermişti. Lawrence yaşarken Arap savaşında yaptıkları hakkında yapılan eleştiriler artık kimse tarafından dile getirilmemekteydi. Daha çok Arabistan'da geliştirdiği strateji ve taktikleri nasıl ustaca kullandığı üzerinde odaklanılmaktaydı. Lawrence'in askeri dehasının yanında, arkadaşlarının onun hakkında yazdığı makalelerden nasıl iyi bir dost olduğundan da bahsedilmekteydi (New-York Times, 1935: 9). Fransız basınında çıkan bir haberde ise “*Binbaşı Lawrence, Onun gizem, cesaret ve macerayla dolu yaşamı ve kariyeri gibi bir anlatıya gerçek hayattan ziyade ancak romanlarda rastlanabilir. Kendisinin pek esere konu olması da bu yüzdendir.*” yorumu yapılmıştı (Le Monde Illustre, 1935: 438).

Bununla birlikte İngiltere Kralı, Sir Clive Wigram aracılığıyla Lawrence'in kardeşi A. W. Lawrence bir taziye mesajı bile yollamıştı. Mesajda: “*Kardeşinizin ölüm haberini öğrenmekle büyük bir elem içerisindeyim, sizin ve ailenizin acınızı paylaşıyorum. T. E. Lawrence ismi tarihte sonsuza kadar yaşayacaktır. Kardeşinizin ülkemize yapmış olduğu büyük hizmeti hatırlı*

olduğunu söylemiş, aynı zamanda doğum tarihini bilmediğini 46 yada 47 yaşında olduğunu söylemişti. The Times, London England, Wednesday, May 22, 1935, s.9.

¹⁴ “Revolt in the desert” kitabından kazandıklarının önemli bir payını askeri yardım kuruluşlarına bağışladı. Yılda 200 ila 300 paun geliri bulunmaktaydı. New-York Times, 14 Mayıs 1935, s. 1.

şükranla anıyorum. Yaşamının bu şekilde son bulması gerçekten çok üzücü” diyerek yaşadığı üzüntüyü dile getirmişti (The Times, 1935: 16).

Irak Dışişleri Bakanı da *“Kardeşinizin ölümünü öğrenmiş olmakla oldukça üzgünüm. Araplar Lawrence’in bağımsızlıkla sonuçlanan çabalarını ve çalışmalarını asla unutmayacak. Lütfen bu samimi dileklerimi kabul edin”* diyecekti (The Times, 1935: 16).

Winston Churchill de; *“Milletimiz yıllardır, daha büyük bir acı yaşamamıştı. Lawrence’in içinde bulunduğu sade hayatı bırakıp ülkesine karşı var olan tehditlerle yeniden mücadele etmek için geri dönmesini bekliyordum. Zamanımızın en büyük kahramanlarından biriydi”* ifadesini kullanmıştı (New-York Times, 1935: 1).

“Arabistanlı Lawrence”, “Arabistan’ın Taçsız Kralı”, “Çöller İmparatoru”, “Hicazın Taçsız Hükümdarı”, “Casuslar Kralı”, gibi yakıştırmalar yapılan T.E. Lawrence, vasiyeti gereği, sade bir cenaze merasimi ile gömülecekti (New-York Times, 1935: 1; Haber Gazetesi, 1935: 2; Kurun Gazetesi, 1935: 1; Zaman Gazetesi, 1935: 2; Kurun Gazetesi, 1935: 9).

Cenazeye sadece Lawrence’in yakın arkadaşları, kasabalılar ve askerlerin katılması beklenmekteydi. Kardeşi cenaze töreniyle ilgili düzenlemeleri daha çok annesinin isteğine göre yaptığını, onun sade bir tören isteyeceğini düşündüğünü belirtmişti. Hatta kardeşinin, denize defnedilseydi daha mutlu olacağını çünkü kendinin isteğinin de bu yönde olduğunu belirtmişti (New-York Times, 1935: 1-9).

Ayrıca gazete haberlerinde cenaze merasimine dair ayrıntılara da yer verilmişti. Lawrence 22 Mayıs günü öğleden sonra 14.30 da Dorset Şehrinde bulunan Moreton kasabası kilisesindeki törenden sonra mezarlığa gömülecekti. Kilise 170 kişi kapasiteliydi. Yaklaşık 100 insanın Lawrence’in cenaze merasimi için Londra’dan gelmesi beklenmekteydi. Lawrence’in ailesi de cenaze merasimine Arabistan’da kardeşi ile beraber görev yapan arkadaşlarına öncelik verilmesi isteğinde bulunmuş ve bu isteğe de uyulmuştu (The Times, 1935: 16; Ulus Gazetesi, 1935: 5; Zaman Gazetesi, 1935: 1).

Nitekim cenaze merasimine Irak Kralını temsilen Atta Bey Amin, Kral Faysal’ın kardeşi Emir Abdullah, Irak Bakanı Cafer Paşa, ünlü yazar Thomas Hardy’nin eşi, onu her zaman destekleyen Churchill gibi seçkin insanlar katıldı. Ailesinden de erkek kardeşi ve kardeşinin karısı bulunmaktaydı. Annesi ve doktor olan abisi ise cenaze merasimine katılmadı (New-York Times, 1935: 19).

22 Mayıs günü Lawrence’in İngiliz bayrağına sarılı tabutu, Bovington Askeri hastane morgundan alınarak askeri bir birlik tarafından kiliseye getirildi (New-York Times, 1935: 1; The Times, 1935: 16, 19). Tabutunun üzerinde hiçbir yazı yoktu. Tabutu kilise karşısında 6 kişi karşıladı. Bu 6 kişi hayatının farklı dönemlerini temsil içindi (New-York Times, 1935: 19). Tabuta eşlik edenler arasında Lawrence’in yakın arkadaşı Sir Ronald Storrs, sanatı temsilen Mr. Eric Kennington, İngiliz Hava Kuvvetleri adına Pilot Bradbury, Kraliyet Tank birliğini temsilen Private Russell, Arabistan’ı ve Doğuyu temsilen Albay S. Newcombe, bulunmaktaydı. Genç bir kız tarafından mezarına leylak çiçeği ve unutmama benî çiçeği¹⁵ konulmuştu (The Times,

¹⁵ Times gazetesinin haberinde genç bir kızın “Forget me not” unutmama benî isimli çiçeği mezarının üzerine bıraktığını yazmıştı.

1935: 19). Tabutun içine ise Akabe’den getirilen çim konulmuştu. Mezar taşında ise “*Krallarla uyusun T.E. Lawrence*” yazısı yazılmıştı.¹⁶ Böylelikle cenaze merasimi son buldu.

Lawrence’in ölümünden sonra şimdi de kafalardaki soru işaretlerini gidermeye sıra gelmişti. İngiliz Hükümeti, Lawrence’in geçirmiş olduğu kaza sonrası Dorset şehrinden Drake isminde bir müfettişi görevlendirerek olayla ilgili bir inceleme başlattı (Haber Gazetesi, 1935: 2). Görgü tanıklarının ifadesine başvuran Müfettiş Drake, ilk olarak Albay Ernest Catchpole ile görüştü.

Olayın gerçekleştiği gün (13 Mayıs sabahı) Lawrence’in kullanmış olduğu motosikleti gördüğünü ifade eden Albay Ernest Catchpole olayla ilgili olarak şu ifadelerde bulunmuştu:

“Motosikletli adam (Lawrence) kampın yakınından geçerken siyah bir arabayla karşı karşıya geldi ve arabayı geçmez aynı istikamette giden 2 bisikletli çocuğa çarpmamak için motosikletin direksiyonunu kırdı. Sonrasında bir çarpışma sesi duydum ve sesin geldiği tarafa baktığımda bisikletli çocuklardan birisinin takla atmakta olduğunu gördüm ve daha sonra kazanın gerçekleştiği yere gittim. Motosikletli adam, yolun sağında yüzü kanlar içinde yatıyordu, yolun hemen ilerisinde de bisikletli çocuğun baygın bir halde yattığını fark ettim. Sonrasında yoldan geçmekte olan Askeri bir kamyonu, Lawrence ve bisikletli çocuğu sedyeyle taşıdık. Hemen hastaneye götürüldü. Fakat tam olarak kaza anını görmedim.”

İncelemeyi yapan Dorset müfettişi Drake’nin, Albay Ernest Catchpole, arabaya ilişkin siyah ve özel olması dışında verebileceğiniz bir bilgi var mı? şeklinde ki sorusuna “*hayır araba geçtikten 15-20 metre sonra kaza gerçekleşmiştir.*” yanıtını vermiştir. Peki, kazadan önce bisikletli çocukları gördün mü sorusuna da “*hayır*” cevabını vermiştir. Kazayı yaşayan bisikletli çocuklardan biri olan 14 yaşında ki Frank Fletcher ise;

“Albert Hargreaves ile birlikte bisiklete bindiklerini ve Hargreaves’in kendisinin arkasında olduğunu ve yolun solunda olduklarını sonra bir motosikletin arkadan geldiğini duyduğunu, sonrasında ise arkadaşının bisikletinin arkadan kendi üzerine düştüğünü, bu çarpmayla birlikte bisikletin hâkimiyetini kaybederek düştüğünü” ifade etmiştir.

Ayrıca Dorset müfettişi (Drake), Frank Fletcher’e, siyah bir araba sizi geçti mi sorusuna da “*hayır*” görmedim cevabını vermiştir (The Scotsman, 1935: 17; The Times, 1935: 9).

Görüldüğü üzere kazanın tek soru işareti, bisikletli çocuk ile kazadan hemen sonra kaza mahalline gelen Albay Ernest Catchpole’in vermiş olduğu ifadelerdeki siyah arabaya dair farklı cevapları. Görgü tanıklarının vermiş olduğu ifadeler bu noktada birbirini tutmamaktaydı (The Times, 1935: 9). Bu farklılık akıllarda bir soru işareti olarak kalacaktı.¹⁷ Sonuçta Lawrence resmi tarihe 19 Mayıs 1935 yılında öldü olarak geçmişti.

Lawrence’in ölümünden sonra İngilizler onu bir bakıma yaşatmak adına, anıtının dikilmesi veya Londra Üniversitesinde Arap Bilimi kürsüsü kurulması gibi önerilerde bulunmuştu (New-York Times, 1935: 25). Nitekim İngilizler, Arap coğrafyasında büyük işler başaran bu kahramanı için ölümünden 8 ay sonra Londra’da Saint Paul Katedrali’nde kendisi için yapılan

¹⁶ Türk basını da Lawrence’in cenaze merasimine yer vermişti. “Arabistan’ın taşsız kralı” diye anılan casus Lawrence’in Morengton’daki küçük mezarlığa gömüldüğünü, Cenaze merasiminde generaller, amiraller, lortlar ve avam kamaraları mümessillerin olduğunu, Lawrence’in vasiyeti mucibince ne çiçek, ne de çelenk konulmadığını ve Lawrence’in birkaç yıldan beri taşıdığı Shaw adı ile gömüldüğü ifade etmişti. *Haber Gazetesi*, 22 Mayıs 1935, s.2.

¹⁷ Enteresan olan bir diğer noktada Lawrence’in annesinin de kısa bir süre sonra Marsilya’dan Londra’ya dönerken esrarengiz bir şekilde yaşamını yitirmesiydi. *Le Matin* 6 Temmuz 1935, s.3.

anıtın açılışında yeniden bir araya geldi. 29 Ocak 1936'da Lord Halifax,¹⁸ tarafından açılışı yapılan bu merasime katılanlar arasında; İngiliz Başbakanı Mr. Churchill ve eşi Mrs. Churchill, Oxford Üniversitesinin öğretim üyeleri, Onunla Arap yarımadasında birlikte savaşan silah arkadaşları¹⁹ ve Lawrence'in erkek kardeşleri Dr. Montague Lawrence ve Mr. A.W. Lawrence de vardı (The Times, 1936: 16). Lawrence için yapılan heykelin açılışında, kilisenin azizleri İncil'den bir bölüm okuyarak, ruhu için iyi dileklerde bulunmuş, Lord Halifax da bir konuşma yaparak; "*Oxford'un çocukları içerisinde en tanınaydı, birçok seveni vardı. Lawrence'in hayatı İngiliz gençlerine övgüyle bahsedilmelidir. Kendisi örnek alınacak bir şahsiyet, ünü bütün dünyaya yayılmış durumda, gençlik yıllarında Filistin ve Arabistan halkının bağımsız olmasını hayal etmiş ve Büyük Harpte bu hayallerinin peşinden giderek Ortadoğu'da bunu gerçekleştirmiştir*" demişti. Ayrıca 1914'te Lawrence'in 26 yaşında ve sadece Oxford'da küçük bir arkadaş grubu tarafından tanındığını, ancak savaşın sonunda ise isminin bütün dünyanın dilinde olduğunu ifade etmişti (The Times, 1936: 16).

Lawrence'in ölümünden sonrada basında ölümüne dair spekülasyonlar devam ediyordu. 16 Haziran 1935 Tarihli Ulus Gazetesi, (Roma) Ottobre ismindeki bir gazeteden aldığı haberi manşetlerine "*Lawrence Dirildi mi?*" şeklinde taşımıştı. Haberin ayrıntılarında özetle, İtalyanlara göre bu İngiliz Ajanı şimdi Adisaba ba yolundadır. İngiliz İstihbaratının isteği ile Lawrence'in ailesi onu öldü gibi göstermiştir. Bir İngiliz Petrol gemisi Portsaid'e uğradığı sırada geminin kaptanı yanında bir deniz eri ve dalgıç elbiseleri giymiş bir adam gördüğünü ve dalgıç elbiseli kişinin Lawrence olduğunu onu selamlamaktan kendini alamadığını ifade etmişti (Ulus Gazetesi, 1935: 1-5). Bu iddialar doğru muydu bilinmez ama yıllar sonra The Times gazetesinde çok daha enteresan bir haber yayınlanmıştı. 15 Ekim 1942 tarihli The Times gazetesinin haberinde "*Arabistan'ın Çakma Lawrence'i*" başlığıyla bir haber sütunlara taşınmıştı. Haberin devamında ilginç bilgiler yer almaktaydı. 54 yaşında gerçek adının Ernest Harper olduğu söylenen bu adam, kendisinin Thomas Edward Lawrence olduğunu iddia etmekteydi. Mahkemede çift eşlilikten yargılanan ve 3 yıl ceza alan bu kişi mahkeme esnasında ısrarla kendisinin Lawrence olduğunu iddia etmişti. Kişinin Lawrence olup olmadığını anlamak adına Sir Ronald Storrse²⁰ isminde Lawrence'i tanıyan bir tanık mahkemeye gelmiş ve ifadesinde: Lawrence'i gömülmeden önce 2 defa gördüğünü, ölü cesedinin başında 1 saat kadar kaldığını, dolayısıyla bu adamın Lawrence olmadığını ifade etmişti. Hakim, Sir Ronald Storrse ismindeki bu tanığa: "T.E. Lawrence'in ölmediğine dair bir şüphemiz var mı?" şeklinde bir soru yöneltmiş, Storrse ise hiçbir şüphesinin olmadığını söylemişti. Lily Harper isimli bir bayanda mahkûmun kendisinin eşi olduğunu ve 1914 yılında İngiltere'nin Wolverhamton şehrinde evlendiklerini, eşinin özel şoför, olarak savaşa katılmış olduğunu ateşkesten sonra 2-3 yıl birlikte yaşadıklarını sonra ayrıldıklarını iddia etmişti. Ruth Cochrane Barker isimli kadın da mahkûm ile ilgili: kendisini Harper olarak tanıdığını, bana bekâr olduğunu ifade etmişti. "*Geçen Temmuz ayında da onunla evlendik. Daha sonra mahkûm, bana isminin Lawrence Arabia olduğunu söyledi*" demektedir. Ernest Harper isimli mahkûm ise Lily Harper isimli kadını daha önce hiç görmediğini iddia ederek evli olduklarını kabul etmemiş ve "*Ben Albay*

¹⁸ İngiliz Politikacı, *The Times, London England*, 30 Ocak, Perşembe, 1936, s.16.

¹⁹ Arap Yarımadasında Lawrence'in yanında bulunan arkadaşlarının isimleri de gazete sütununda verilmişti. Bunlar: Lord Lloyd, Colonel Robin Buxton, Lord Winterton, Sir Henry McMahon, *The Times, London England*, Thursday, January 30, 1936, s.16.

²⁰ Ronald ile Lawrence pek eski dost idiler. Mektep arkadaşı idiler. Kahirede gece gündüz beraber idiler. *Zaman Gazetesi*, 26 Mayıs 1935, s.5.

Lawrence'im ve ölene dek Lawrence olarak kalacağım” diyerek iddialarını sürdürmüştü. Olayla ilgili soruşturmayı yürüten Barret isimindeki müfettiş mahkûmun daha önce 8 kez hüküm giydiğini ve bu yargılamalar esnasında başka kişilerin yerine geçerek dolandırıcılık yaptığını bu suçlarla yargılandığını ifade etmişti (The Times, 1942: 2).

Sonuç olarak Thomas Edward Lawrence için söylenecek bir şeyler varsa o da yaşantısı gibi, ölümü de gizem ve sırlarla dolu olarak tarihteki yerini almış olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akşam Gazetesi. (15 Mayıs 1935), s.1.
Akşam Gazetesi. (16 Mayıs 1935), s.2.
Akşam Gazetesi. (19 Mayıs 1935), s.2.
Akşam Gazetesi (20 Mayıs 1935), s.2.
Albany evening News. (14 Mayıs 1935), s.9.
Fromkin, D. (1989). *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New-York: Avon,
Gower, S. (2007). *Lawrence of Arabia And The Light Hourse*, Australian War Memorial
Haber Gazetesi. (15 Mayıs 1935), s.2.
Haber Gazetesi. (17 Mayıs 1935), s.2
Haber Gazetesi. (18 Mayıs 1935), s.2.
Haber Gazetesi. (22 Mayıs 1935), s.2.
Haber Gazetesi. (25 Mayıs 1935), s.1-2.
Halkın Sesi Gazetesi. (20 Mayıs 1935), s.4.
Karabekir, K. (2004). *Gizli Harp İstihbarat*. Ankara: Berikan Yayınevi,
Kurun Gazetesi. (16 Mayıs 1935), s.2.
Kurun Gazetesi, (20 Mayıs 1935), s.1.
Kurun Gazetesi. (20 Mayıs 1935), s.9.

- Kurun Gazetesi. (20 Mayıs 1935), s.10
Kurun Gazetesi. (24 Mayıs 1935), s.1.
Kurun Gazetesi. (24 Mayıs 1935), s.9.
La Croix. (21 Mayıs 1935), s.5.
Lawrence, T.E. (1991). *Seven Pillars of Wisdom: A Triumph*. New-York: Anchor New York
Le Figaro, (20 Mayıs 1935), s.1.
Le Matin, (20 Mayıs 1935), s.1.
Le Matin. (6 Temmuz 1935), s.3.
Le Monde Illustre. (25 Mayıs 1935), s. 438.
Times. (19 Mayıs 1935), s.34.
New-York Times. (14 Mayıs 1935), s. 1.
New-York Times. (15 Mayıs 1935), s.1.
New-York Times. (16 Mayıs 1935), s.11.
New-York Times. (17 Mayıs 1935), s.23.
New-York Times. (19 Mayıs 1935) s.34.
New-York Times. (19 Mayıs 1935), s.34.
New-York Times. (20 Mayıs 1935), s.1.
New-York Times. (21 Mayıs 1935), s.9.
New-York Times. (22 Mayıs 1935), s.19.
New-York Times. (28 Mayıs 1935), s.25.
New-York Times. (29 Mayıs 1935), s.23.
The Scotsman. (22 Mayıs 1935), s.17
The Times, London England. (15 Aralık 1910), s.10.
The Times, London England. (15 Mayıs 1935), s.14.
The Times, London England. (20 Mayıs 1935) s.14.
The Times, London England. (20 Mayıs 1935), s.15.
The Times, London England. (21 Mayıs 1935), s.16.
The Times, London England. (22 Mayıs 1935), s.9.
The Times, London England. (22 Mayıs 1935), s.19.
The Times, London England. (9 Eylül 1935), s.15.
The Times, London England. (30 Ocak 1936), s.16.
The Times, London England. (30 Ocak 1936), s.16.
The Times, London England. (15 Ekim 1942), s.2.
The Times, London England. (1 Ocak 1988), s.7.
Ulus Gazetesi. (16 Mayıs 1935), s.5.
Ulus Gazetesi. (20 Mayıs 1935), s.5.
Ulus Gazetesi. (21 Mayıs 1935), s.5.
Ulus Gazetesi. (25 Mayıs 1935), s.4.
Ulus Gazetesi. (16 Haziran 1935), s.1.
Ulus Gazetesi. (16 Haziran 1935), s.5.
Zaman Gazetesi. (19 Mayıs 1935), s.2.
Zaman Gazetesi. (20 Mayıs 1935), s.1.
Zaman Gazetesi. (20 Mayıs 1935), s.2.
Zaman Gazetesi. (20 Mayıs 1935), s.2.
Zaman Gazetesi. (21 Mayıs 1935), s.1.
Zaman Gazetesi. (23 Mayıs 1935), s.2.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 52 **Kasım – Aralık 2015**
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

Zaman Gazetesi. (26 Mayıs 1935), s.5.
Zaman Gazetesi. (1 Haziran 1935), s.5.
Zaman Gazetesi. (4 Haziran 1935), s.2.

EKLER

LAWRENCE OF ARABIA

MEMORIAL UNVEILED IN ST. PAUL'S

LORD HALIFAX'S TRIBUTE

A memorial to Lawrence of Arabia was unveiled in the crypt of St. Paul's Cathedral yesterday evening. At the service of dedication which followed, the nave and transepts of the great cathedral were completely filled with a congregation which was remarkable no less for its numbers than for the varied types of people who formed it, and was striking evidence of the way in which the personality of Lawrence has gripped the imagination of his countrymen.

The memorial was unveiled by Lord Halifax, who also delivered an address at the service of dedication, both of which tasks he performed at the invitation of the Dean and Chapter in virtue of his association with Oxford as Chancellor of its University and a Fellow of All Souls. So, too, in all parts of the congregation there were familiar figures whose lives or services were in some measure associated with the life of Lawrence—men who had

been associated with him in the Arab war, like Lord Lloyd, Colonel Robin Buxton, Lord Winterton, and Sir Ronald Storrs; Sir John Shuckburgh, of the Near Eastern Department of the Colonial Office, and Sir Henry McMahon; representatives of the Royal Air Force headed by Lord Trenchard; statesmen like Mr. Churchill (with whom was Mrs. Churchill); many representatives of Oxford life like the Principal of Jesus College and others who had been Lawrence's friends, including Lord and Lady Astor, Mr. D. O. and Lady Evelyn Malcolm, Lady Halifax, Lady Worsley, Sir Herbert Baker, Mr. and Mrs. Robert Brand, and Mr. Lionel Curtis.

Of Lawrence's own family there were present his mother and two of his brothers, Dr. Montague Lawrence and Mr. A. W. Lawrence.

The service included the hymn "Let saints on earth in concert sing," the 24th Psalm, a lesson from the 44th chapter of Ecclesiasticus, in which is the verse, "Their bodies are buried in peace; but their name liveth for evermore," and the anthem, "There is an old belief." In the prayers thanks were offered for "the singular gifts which Thou didst bestow upon Thy servant, Thomas Edward Lawrence whose memorial we here dedicate in Thy holy house," and at the end of the service Reveille was sounded by trumpeters of the Royal Air Force.

loyalty, almost unique in the annals of military adventure, a loyalty which over and over again carried forlorn hopes to complete success.

IN THE R.A.F.

The campaign ended, Lawrence found himself engaged in what was for him the more arduous struggle of the peace. Even before the War ended, questions to which for him only one answer could be given were being caught up in cross currents of international policy and rival national interests. The mark that these days left upon him was deep and ineffaceable. The strain of their anxieties was heightened by the strain of writing his own record of events, to which at whatever cost he felt impelled by historical necessity.

Even at Oxford, where he sought in All Souls to find the rest that Oxford offers to her returning sons, he found himself unable to escape the burden that pressed upon his soul. Relentless his fame pursued him, forced him from Oxford, made him fly even from himself, to find in change of name, scene, and occupation that loss of identity through which he hoped to win reprieve from his distress.

So he came to join the humblest ranks of the Royal Air Force, the youngest of the Services. The future lay with youth, and here for Lawrence was the very embodiment of youth, with all its life before it. His imagination became suddenly on fire with the thought of what the air should be. And so sharing its fortunes on terms of simple comradeship he might inspire the young Service, upon whose quality he felt that some day the safety of his country might depend. He called it the one big thing left for our generation to do, and not without significance that the bulk of the contributions for the memorial unveiled to-day has come from shillings and sixpences given by the ranks of the Royal Air Force. To his decision we owe it that he was able to put in final form the narrative of those desert days in prose which will live so long as men read the English language, and which gave Lawrence yet another claim to immortality.

THE HAPPIEST YEARS

These years from 1922 to 1934 among the unnamed rank and file were perhaps the happiest of his life. Both his mechanical and creative sense were satisfied in the work of perfecting the new speed-boats for the Air Force, and when he returned to private life it was a man restored, desiring yet doubting the taste of leisure, who went to make a quiet home for himself deep in the land of Wessex, beloved of that other master of the English tongue whom he so much revered. Here it was that after a few brief weeks he met catastrophe in what seems to have been characteristic sacrifice of self to avoid collision, and a week later died.

So passed Lawrence of Arabia, leaving behind him a memory and an example. For he always maintained that he was no more than the average of his time; what he could do another might, granted the will and the opportunity.

What was the secret of the almost mesmeric power that he exerted. So different was he from other men that they could often only catch part of his singularly complex personality, and it is perhaps just in this difficulty of judging the man whole that lies the true evidence and measure of his greatness. Nor, with his strain of Fackishness, was Lawrence himself averse from deepening a mystery, at times not less baffling to himself than to many of his friends. No one can read his private letters, in some ways the most arresting of his literary work, without being conscious of sharply alternating moods, almost the conflict of competing personalities.

MASTERY OVER LIFE

But, this said, there are certain fixed points that hold firm in contemporary judgment. All those who knew him agree that he possessed some quality to be best described as mastery over life. While, like all men, he owed much to the influence of heredity and environment, he, more than most men, had or acquired the capacity to mould life instead of lending himself to be moulded by it. Here lay the secret of his command over affairs, over others, and, last but not least, over himself. It is seldom that the direction of world events can be so clearly attributed to the dynamic force of a single individual. He saw a vision which to the ordinary man would have seemed like fantasy, and by the sheer force of his character made it real. From his fellows he drew, without exertion, an allegiance unquestioning and absolute. Most men when they are asked to give are tempted, like Ananias, to keep something back, but Lawrence asked everything, and, because of the authority with which the demand was made, everything was given. Many elements contributed to the acceptance of this superiority, unchallenged and unsought. Great powers of intellect, of imagination, of intuitive understanding of other men's thought; but above all else must rank the overwhelming conviction that he gave of moral purpose.

It was not merely that he brought to bear upon life the concentrated strength of all his being, but that this faculty was eloquent of

Lawrence of Arabia Dying After Crash on Motor Cycle

**Doctors Abandon Hope for Hero of Revolt in
the Desert—He Swerved to Save a Child
—Had Planned to End Retirement.**

By FERDINAND KUHN Jr.
Special Cable to THE NEW YORK TIMES.

LONDON, Tuesday, May 14.—
Former Aircraftman T. E. Shaw,
who as Colonel Thomas E. Lawrence
was known to all the world
as "Lawrence of Arabia," was des-
perately injured in an accident on
his motor cycle yesterday and is
now lying at death's door in the
military hospital at Bovington
Camp, Dorset.

The hero of a hundred exploits
in the Arab revolt during the World
War, he was crushed in avoiding
a child on a peaceful country road.

He must have been traveling at
a terrific speed, for he was picked
up unconscious and all but dead
almost 100 feet from the wreckage
of his machine. The child was not
injured.

Another version of the accident is
that he swerved to avoid striking a
boy on a butcher's delivery bicycle.
The boy, it is said, was thrown to
the roadway but only slightly hurt.

The accident occurred at Cloud's
Hill, near the tiny cottage where
Colonel Lawrence had been living
since he left the air force.

An ambulance rushed Colonel
Lawrence to a hospital. He was
found to have a compound fracture
of the skull and hemorrhage of the
brain. Telegrams were rushed to
his relatives, and early this morn-
ing hope for his recovery was vir-
tually abandoned.

Colonel Lawrence's parents, ac-
companied by three specialists,
raced by air from London, landing

at Bovington Camp in a chartered
plane.

It was Colonel Lawrence's passion
for high-speed motor cycling that
may cost him his life. He thought
nothing of tearing over long
straight roads at 100 miles an hour.
Whether on the back of a camel in
the desert or on a motor cycle in
Dorset he had nerves of steel.

Yesterday's accident occurred in
the heart of the late Thomas Hardy's
country, where Colonel Lawrence
had found his greatest happiness.
He often mounted his motor cycle to
visit Mr. Hardy, hitting eighty-five
miles an hour on the way. He de-
lighted in a quiet cup of tea with
the aged novelist, who died in 1931.

When Colonel Lawrence left the
Royal Air Force on March 1, he
took a tiny cottage near Morston
in the loneliest part of the Hardy
country without a telephone and
without even a housekeeper to do
his cooking.

The tragedy was heightened by
the fact that Colonel Lawrence
was on the verge of coming back
into the world after his long self-
imposed seclusion of more than fif-
teen years. His friends say he had
been contemplating a return to the
active life he left when the war was
over and when his hopes for the
Arab people were shattered and he
felt his country had been untrue to
its pledges.

What direction his return might
have taken no one knows. Probably

Continued on Page Four.

WORLD WAR FIGURE WHO IS INJURED.

Times Wire World Photo.
"Lawrence of Arabia."

Times Wire World Photo.
"Aircraftman Shaw," R. A. F.

Ek.2. The New York Times, 14 Mayıs, 1935, sf.1

LAWRENCE A HERO OF EPIC STATURE

Made Desert Kingdoms, Then
Scorned Honors and Riches
as Arabs Were Rebuffed.

LED NOMADS TO VICTORY

Was an Archaeologist Before
He Gained World War Fame,
Aircraftsman Afterward.

Personality, circumstance and destiny contrive to meet at a single time and place but seldom in the course of history. When they do, a hero emerges and legends grow up about him until they reach the dimensions of a Homeric epic. Such a hero was Thomas Edward Lawrence, who, having created kingdoms, scorned honors and riches, died, after his brief hour, in dramatic, self-imposed simplicity. His was a story of dazzling intrigue and adventure, with the vast tapestry of the World War its background and romantically mysterious Arabia its setting. He was at once the most striking individual leader and the most puzzling enigma cast up by the Great War.

THE "MYSTERY MAN" OF THE WORLD WAR IN SOME OF HIS ROLES.

Ek.3. The New York Times, 19 Mayıs, 1935, sf. 34

5^H **Le Matin** 5^H
ELD. & P&G. POISSONNIÈRE, PARIS, 9e Tél. PROVENCE 1501 (8 lignes) TÉLÉGR. MATIN-PARIS
LUNDI 20 MAI 1935 * * * *

**LE COLONEL LAWRENCE
EST MORT HIER MATIN**

Un portrait du colonel LAWRENCE en Arabe

[De notre correspondant particulier]

LONDRES, 19 mai. — Par téléphone. — Après avoir lutté pendant cent quarante heures contre la mort, Lawrence d'Arabie a succombé ce matin. Cette figure légendaire, cet homme qui remplit les rôles les plus étranges et les plus mystérieux repose, ce soir, enveloppé d'un drapeau de l'Union Jack, dans une petite baraque en bois et en papier goudronné qui sert de chapelle au camp militaire de Bowington (Dorsetshire).

L'état de l'ex-colonel, victime, on le sait, d'un accident de motocyclette, survenu lundi dernier, aux portes mêmes du camp, avait soudainement empiré dans la nuit. Lawrence, qui n'avait pas repris connaissance depuis cet accident, eut soudain une défaillance cardiaque contre laquelle les médecins militaires essayèrent vainement de lutter. Trois grands spécialistes de Londres furent appelés, qui partirent immédiatement en automobile, mais qui trouvèrent le blessé à l'agonie.

Le frère du défunt, M. A. W. Lawrence, professeur d'archéologie à l'université d'Oxford, se trouvait au chevet du blessé à la dernière minute. Il a dit aujourd'hui que malgré sa grande douleur, il était reconnaissant à la destinée d'avoir permis à son frère de mourir sans connaissance, car il avait appris que les blessures de celui-ci étaient terribles. S'il avait vécu, Lawrence d'Arabie, atteint d'une fracture du crâne et de lésions multiples des centres nerveux, aurait été un corps sans âme, sans réflexes et sans force, privé de la pensée et de la parole.

Ek.4. Le Matin 20 Mayıs, 1935.

LA CROIX

56e ANNEE — N° 16 029

A. B. — MARDI 21 MAI 1935

FRANCE et Étranger: 10 fr. 48 fr. 6 mois 25 fr. 3 mois 15 fr. Quotidien: VINGT-CINQ CENTIMES
COLONIES: 4 fr. 45 fr. 23 fr. 12 fr. REDACTION — ADMINISTRATION
CROIX et Étranger: 10 fr. 48 fr. 6 mois 25 fr. 3 mois 15 fr. 5, rue Bayard, Paris-VIIIe. — Adresse télégraph.: CROIXPAR-Paris-86
PRIX: 4 fr. 45 fr. 23 fr. 12 fr. 1668 TELEPHONE: 77-19
Dernière ligne: 80-72
Troisième ligne: 80-84
Publicité et Imprimerie: 70-80
Pour la Publicité, s'adresser 17, rue Jean-Goussier

Le célèbre et mystérieux colonel Lawrence est mort

Le 14 mai, circulant à motocyclette, M. « T.-E. Shaw », plus connu sous le nom de colonel Lawrence, renversait, près de Londres, une petite fille et se fracturait le crâne. Demeuré huit jours sans connaissance, et malgré les soins des meilleurs spécialistes, le célèbre espion britannique est mort dimanche matin, terminant ainsi tragiquement sa vie d'aventures.

Né le 15 août 1888, il eut de bonne heure le désir des voyages et du mystère. Ayant fait d'excellentes études à Oxford, il exerça des fouilles en Syrie, prenant alors le goût et acquérant connaissance des populations du Proche-Orient, près desquelles il devait revenir pendant la guerre. Il avait voulu en effet s'engager, mais, frêle et chétif, on l'envoya au Caire comme attaché au service cartographique de l'armée.

Lawrence, bientôt chargé de diverses missions auprès des chefs arabes révoltés contre les Turcs, prit sur eux un extraordinaire ascendant, se mettant à la tête des insurgés, soutenant le roi Fayçal et faisant dans les déserts une campagne mémorable qui lui valut le nom de « roi sans couronne d'Arabie ».

Après son retour en Angleterre, déçu de ne pas voir réaliser son rêve d'un grand empire arabe, il chercha l'oubli, refusant tous les honneurs. Il s'engagea sous le nom de Ross comme simple soldat dans l'aviation, mais dut démissionner lorsque sa véritable identité fut découverte.

Sous le nom de Shaw, il s'engagea alors dans le corps des tanks, ce qui lui permit indirectement de faire à nouveau partie de l'aviation militaire.

Envoyé aux Indes en 1926, il dut en être bientôt rappelé en raison du rôle qu'un gouvernement étranger l'accusa de jouer dans les affaires d'Afghanistan. Nommé instructeur de l'équipe anglaise de la Coupe Schneider, il se consacra, depuis son retour en Angleterre, aux perfectionnements de l'aviation. Mais son renom demeura tel qu'on ne manque jamais de mêler son nom aux troubles qui survinrent en Orient et qu'encore maintenant beaucoup de gens diront qu'il est mort « officiellement » parce qu'on a besoin de lui pour une mission secrète et délicate dans un coin perdu d'Arabie.

La Croix 21 Mayıs 1935

Meşhur ve Gizemli
Binbaşı Lawrence Öldü

Ek.5. La Croix 21 Mayıs 1935.

LUNDI 20 MAI 1935

110 Année - N° 140

ABONNEMENTS: 15 FRANCS

ANNUAL: 150 FRANCS

LES ÉDITIONS LAURENCE

30 CENTS

LE FIGARO

LUNDI 20 MAI 1935

ABONNEMENTS: 15 FRANCS

ANNUAL: 150 FRANCS

LES ÉDITIONS LAURENCE

30 CENTS

Le colonel Lawrence est mort hier à l'hôpital de Bovington

L'étonnante carrière d'un héros de légende

Londres, 19 mai. (De notre correspondant particulier par téléphone.) Le colonel Lawrence, héros de la guerre d'Arabie, éminence de l'Intelligence Service, rédacteur des œuvres de mer, aviateur, météoricien, est mort ce matin à 8 heures, à l'hôpital militaire de Bovington, à la suite d'un accident de motocyclette qui le laissait sans connaissance depuis lundi.

L'œuvre de Lawrence d'Arabie — tel est le nom que lui donne aujourd'hui la légende — a été mise en échec par les circonstances, mais ce n'est pas sur le « succès » que se juge une telle personnalité qui rejoint dans l'histoire les drake d'ère religieuse à qui l'Angleterre doit sa force et son empire.

A vingt ans, au retour d'un voyage en Syrie, où il retrouvait la trace des compagnons de la croisade de Richard Cœur-de-Lion, à laquelle ses ancêtres participèrent, Lawrence étouffe les maîtres d'Oxford pour ses connaissances d'archéologie et reçoit une bourse pour poursuivre ses recherches en Mésopotamie. Il vit parmi les villages d'Arabes, se mêle à l'indigène, se pénètre de sa langue, de ses coutumes, et peut-être mûrit déjà ses grands projets que la guerre va lui permettre d'entreprendre. Lawrence a senti avant quiconque le danger pour l'Europe et pour l'Empire britannique d'une alliance de la Turquie avec l'Allemagne. Le conjurer, chasser les Turcs d'Arabie, rétablir sur l'Islam la suprématie arabe, doter l'Angleterre de ce nouvel empire avec pour frontières la mer Rouge et le golfe Persique, tel est son plan.

La guerre d'Arabie

La guerre éclate. Lawrence est attaché au Caire au service géographique de l'armée, puis bientôt, à titre de capitaine, il passe à l'Intelligence Service.

En 1916, les Arabes décident la rébellion, mais bientôt les Turcs lassés de la guerre d'escarmouche se préparent à envoyer de fortes armées pour s'emparer de Mecca et de Jéricho. C'est le moment de fomenter la révolte dans le désert. Lawrence gagne bientôt la confiance du grand chef Houssein et de son fils le jeune émir Fayçal qui éveillent chez les tribus dissoutes l'ardeur de la foi religieuse qui déçoit les forces.

Gerard Boulleau.

Le Figaro gazetesinin 20 Mayıs 1935 tarihli haberi:
"Binbaşı Lawrence Dün Bovington Hastanesinde Öldü"
Bir Kahramanın Şaşırtıcı Kariyer Öyküsü ve Arap Savaşındaki Rolü

Ek.6. Le Figaro 20 Mayıs 1935.